

**GAP'IN ŞANLIURFA İLİNİN SOSYO-EKONOMİK YAPISINDA
MEYDANA GETİRDİĞİ DEĞİŞME/GELİŞMELER
(Changes / Developments The Gap Brought Out In The Socio-
Economic Structure Of Province Of Sanliurfa)**

*Dr. Sedat BENEK**

ÖZET

Bu makalede, gerek ülkemizde ve gerekse uluslararası arenada çok konuşulan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ve bu projenin Şanlıurfa ilinin sosyo-ekonomik yapısında meydana getirdiği değişme/gelişmeler irdelenmiştir. GAP öncesinde, Şanlıurfa ilinin sektörel yapısının oransal dağılımına bakıldığında, % 54,7 ile hizmet sektörü birinci sırada, % 41,8 ile tarım sektörü ikinci sırada ve % 3,4 ile de sanayi sektörü üçüncü sırada yer almaktaydı. GAP ile birlikte (1990) tarım sektörü (% 53,1) ikinci sıradan birinci sıraya, hizmet sektörü (% 35,3) birinci sıradan ikinci sıraya gelmiştir. Ancak, sektörler arasında gittikçe ağırlığı artan sanayi sektörü (% 11,4), sıralaması değişmeden, üçüncü sırada yerini korumuştur. Sonuçta, söz konusu projenin ilin sosyo-ekonomik yapısında, hedeflenen veya beklenen düzeyde olmasa da, ciddi değişme/gelişmeler meydana getirdiği ve getirmeye devam edeceği eğilimi ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: GAP, Şanlıurfa, Sosyo-Ekonomik gelişme, Değişme.

ABSTRACT

In this study, the GAP (South-Eastern Anatolia Project) that is an issue of discussion both in Turkey and in the international arena and the changes and developments this project has brought out in the socio-economic structure of province of Sanliurfa is discussed. When the ratios of sectors before the GAP is analyzed, services sector came first with a ratio of 54.7% followed by agriculture (41.8%) and the industry was in the third place with a portion of 3.4%. As a consequence of the effects of the GAP, in 1990, agriculture had a ratio of 53.1%. Next was the services sector (35.5 %) from the first to the second rank. However, the industrial sector which had an important place among the sectors kept its rank with 11.4 %. In conclusion, it seems that this project has created and will create vital changes and developments in the socio-economic structure of the province despite not being at the level it is expected or targeted.

* Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümünde Araştırma Görevlisidir. E-mail: sbenek@harran.edu.tr

Key Words: *GAP (South-Eastern Anatolia Project), Socio-economic developments, Changes.*

GİRİŞ

Güneydoğu Toroslar'ın genel olarak güney etekleri ile Suriye sınırı arasında kalan saha Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni teşkil etmektedir. Bu bölge, 1941 yılında Ankara'da toplanan I. Coğrafya Kongresi sonuçlarına göre; Toros'un dış sırası önünde uzanan saha, kıvrımlar ve volkan kütleleriyle az arızalanmış büyük düzlükler sahasıdır. Batıdan Hatay çukurunun doğu kenarı ile sınırlanan bölge; volkanik Karacadağ kütlelerinin doğusunda kalan kesimine "Dicle Bölümü", batısında kalan kısma da "Orta Fırat Bölümü" adı verilerek iki alt bölüme ayrılmıştır.¹ Buna göre, bölgenin batısında Akdeniz bölgesi, kuzey ve kuzeydoğusunda Doğu Anadolu bölgesi, güneyinde ise Suriye yer alır. Ancak, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) kapsamı Güneydoğu Anadolu Bölgesi sınırlarıyla örtüşmemektedir.²

GAP Bölgesi, ana hatları itibariyle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni kapsayan ve yaklaşık 75.000 km² lik bir yüzölçüme sahip olan 9 ilde (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak) uygulanmaktadır. Buna göre Orta Fırat Bölümünde yer alan Şanlıurfa ilinin batısında Gaziantep, kuzeybatısında Adıyaman, kuzeydoğusunda Diyarbakır, doğusunda Mardin illeri ve güneyinde ise Türkiye-Suriye Devlet Sınırı yer alır (Şekil 1).

Yüzölçümü 18.584 (Türkiye'nin % 3'ü) km² olan Şanlıurfa ili topraklarının % 61,7'si platolar, % 22'si dağlar ve % 16,3'ü ise ovalarla kaplıdır.³ Topraklarının % 64'ü tarıma elverişli olan Şanlıurfa ili, bu potansiyeli itibariyle gerek GAP Bölgesi ve gerekse Türkiye için önemli bir yere sahiptir. Bunun temelinde:

1-1989 yılında hazırlanan GAP Master Plana göre bölgede esas gelişme eksenini Şanlıurfa'nın merkez olduğu Gaziantep-Şanlıurfa-

¹ MEB, 1941, Birinci Coğrafya Kongresi: Raporlar, Müzakereler, Kararlar, s.90, İstanbul.

² BENEK, S., 2006, "GAP Bölgesinin Türkiye'de Bölgeler Arası Gelişme Bakımından Analizi", IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, Ankara.

³ Şanlıurfa İl Planlama ve Koordinatörlük Müdürlüğü, 2003, İl Gelişim Planı (Yayınlanmamış), s.1, Şanlıurfa.

Diyarbakır illerini kapsayan aks, “Kırık Gelişme Aksı” olarak öngörülmüştür. Nitekim 2005 yılı verilerine göre hedeflenen düzeyde olmasa da GAP Bölgesindeki ana gelişme eksenini bu çerçevede bir gelişme eğilimi göstermesi,

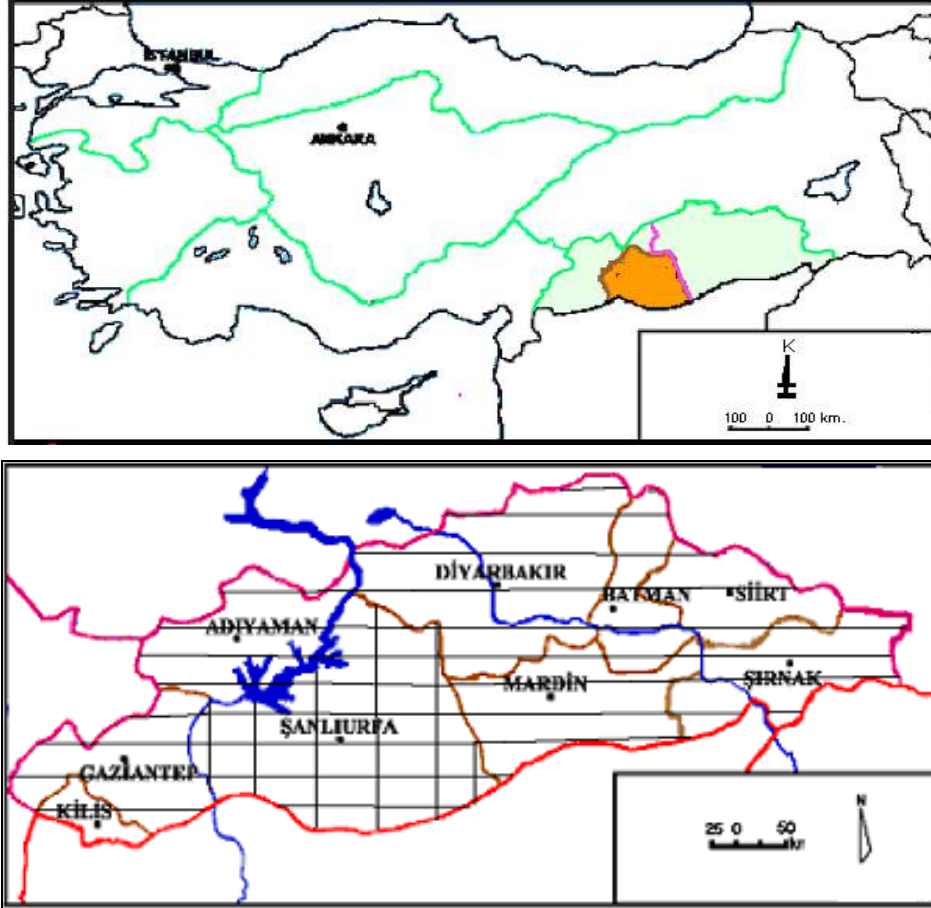
2-Yine GAP Master Plana göre, GAP’ın ilk iki ve temel hedefi; bölgenin “toprak ve su” kaynaklarının optimum bir şekilde değerlendirilmesidir. Bu bağlamda Şanlıurfa ili, GAP’ın tam anlamıyla faaliyete geçmesi halinde, üretilecek enerjinin % 50’si ve sulanacak tarımsal alanın ise % 25’ine sahip olması,

3-Şanlıurfa ilinde GAP çerçevesinde gerçekleştirilen önemli projelerden birisi de inşaat çalışmaları devam eden GAP Uluslararası Hava Limanıdır. Bölgenin dünya ile yakınlaşması bakımından önemli bir yatırım olan GAP Uluslararası Hava Limanı, Şanlıurfa şehrine 34 km. yakın olması,

4-Şanlıurfa ilinin kuzeybatı ve batı sınırını, doğal bir sınır konumunda olan Fırat nehri ve onun üzerinde inşa edilen Atatürk, Birecik ve Kargamış barajları ve göletleri oluşturmaktadır. Bu da tarımda sulama, balıkçılık ve turizm gibi birçok alanda Şanlıurfa’ya avantajlar sağlaması,

5-GAP Master Planı’nda Şanlıurfa ilinin GAP’ın “Tarım ve tarıma dayalı sanayinin ihracat üssü” olacağı öngörülmüştür. Bu açıdan bakıldığında, il yüzölçümünün % 64’ü tarıma (1205000 ha), tarım alanlarının % 69,6’sı (836.000 ha) ise sulamaya elverişlidir. İlin, söz konusu tarımsal potansiyeli harekete geçirildiğinde, gerek tarımsal ürünlerde gerekse tarıma dayalı sanayileşmede büyük bir ekonomik kalkınma potansiyeline sahip olması,

6-GAP süreci ile birlikte Şanlıurfa şehri, 34 km. mesafe (otoban) ile GAP Uluslararası Hava Limanına, 52 km. mesafe (duble yol) ile Akçakale Sınır Ticaret Merkezine, 144 km mesafe (otoban) ile bölgenin en gelişmiş merkezi konumunda olan Gaziantep şehrine, 184 km.’lik mesafe ile Diyarbakır şehrine, 109 km.’lik mesafe ile Adıyaman şehrine ve 40 km.’lik mesafe ile Atatürk Barajı Göletine yakın olması gibi nedenler yatmaktadır.

Şekil 1: Şanlıurfa İlinin Türkiye’de ve GAP Bölgesi’ndeki Yeri ve Konumu

GAP öncesinde Şanlıurfa, Türkiye’nin gelişmişlik ortalamasına göre, gelir düzeyi düşük; çağdaş yaşam koşullarının çok gerisinde seyreden gelenekçi toplumsal bir yapıya sahipti. Ekonomik yapısı dışa kapalı ve geleneksel tarıma dayalı bir toplum yapısı görünümündeydi. Bu nedenle de gelişme sürecinde ihtiyaç duyulan iç dinamizmden yoksundu. Üretilen ürünler işlenmek üzere, il dışında pazarlanmaktaydı. Ekonomi gibi ildeki sosyal, siyasal ve kültürel yapı da gelişmemişti. Eğitim ve sağlık hizmetleri ise ülke standartlarının çok altındaydı. Bu çerçeveden hareketle, 1989 yılında hazırlanan GAP Master Planda Şanlıurfa ilinin, bölgenin tarım ve tarıma dayalı ihracat üssü olacağı öngörülmüştür. Gelinen noktada (2005 yılı itibarıyla), hedeflenen düzeyde Şanlıurfa ili

ne tarımda, ne de sanayide istenilen performansı gösterememiştir. Ancak, bu duruma rağmen GAP ile birlikte ilin sosyo-ekonomik yapısında değişme/gelişmeler gözlenmektedir.

Bu çerçeveden hareketle bu makale, GAP süreci ile birlikte genelde Şanlıurfa ilinin sektörel yapısında (tarım, sanayi ve hizmet) ve özelde ise ilin sosyo-ekonomik yapısında meydana gelen değişme/gelişmeleri verilere ve sahada yapılan gözlemlere dayalı elde edilen bulgular ışığında hazırlanmıştır.

I-BÖLGE VE İLİN SEKTÖREL YAPISI VE GELİŞİMİ

GAP Bölgesi'nde, 1990'lı yılların özellikle ikinci yarısından itibaren GAP'ın somut sonuçları değişik mekan ve sektörlerde farklı oranlarda hissedilmeye başlanmıştır. Bu değişimin en fazla olduğu mekan, il olarak Şanlıurfa ili olduğu, GAP illeri ile ilgili istatistiki verilerden anlaşılmaktadır.

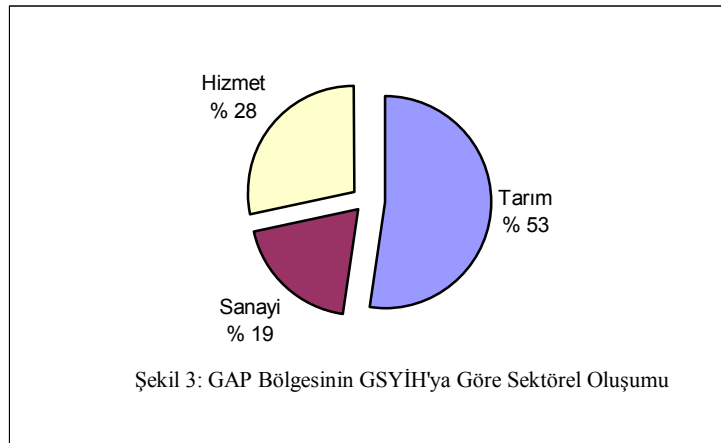
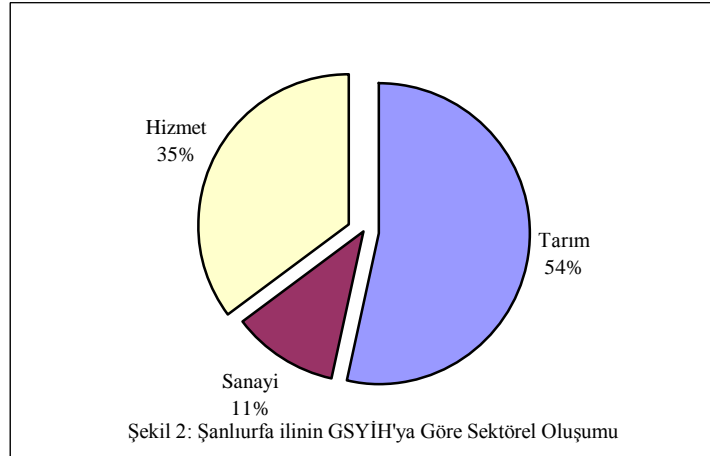
Türk İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) hazırladığı il istatistiklerine göre, Şanlıurfa ilinin sektörel oluşumunu bölge ve Türkiye'nin sektörel oluşumu ile karşılaştırıldığında, GAP ile birlikte sektörel bazda oransal değişmelerin olduğunu net bir şekilde görülmektedir. Tarım sektörü 1987'de Türkiye'nin sektörel oluşumunun içindeki oranı % 17,8 iken, GAP Bölgesi'nin bu sektördeki oranı % 26,5, Şanlıurfa ilinin ise % 41,8'dir. Buna karşılık, katma değeri daha yüksek olan sanayi sektörünün oranı Şanlıurfa ilinde sadece % 3,4 gibi çok düşük bir seviyede kaldığı görülmektedir (Tablo 1).

2000 yılında gerek Türkiye'de gerek GAP Bölgesi'nde ve gerekse Şanlıurfa ilinde sektörel oluşumlarında oransal olarak ciddi değişimler olmuştur. Bu dönemde, sektörel oluşum bakımında, ağırlıkları itibariyle, Türkiye'de hizmet (% 58,1), sanayi (% 28,4) ve tarım (% 13,4); GAP Bölgesi'nde hizmet (% 52,3), tarım (% 28,3) ve sanayi(19,2); Şanlıurfa ilinde ise, Türkiye ve GAP Bölgesi'nin aksine birinci sırada hizmet sektörü yerine tarım (% 53,1), ikinci sırada hizmet (% 35,3) ve üçüncü sırada ise sanayi (% 11,4) yer almaktadır (Tablo 1, Şekil 2, 3). Bu iki dönem içerisinde Şanlıurfa ilinin sektörel yapısında meydana gelen bu oransal değişmelerinin temelinde GAP olgusu yatmaktadır. Burada, başka önemli bir noktayı da açıklamakta yarar vardır. GAP Bölgesi'nin

Tablo 1: Türkiye, Bölge ve Şanlıurfa GSYİH'lerinin Sektörel Oluşumu ve Yüzdeleri (1987 fiyatlarıyla, milyon TL)

	Türkiye	Bölge	Şanlıurfa
1987	74 721 900	3 905 910	486 482
Tarım	13 314 271/ % 17,8	1 038 278/ % 26,5	203 360/ % 41,8
Sanayi	19 275 707/ % 25,7	823 554/ % 21	16 807/ % 3,4
Hizmet	42 131 947/ % 56,3	2 044 077/ % 52,3	266 315/ % 54,7
2000	118 789 113	6 068 009	1 250 401
Tarım	15 961 788/ % 13,4	1 722 101/ % 28,3	664 248/ % 53,1
Sanayi	33 737 896/ % 28,4	1 170 245/ % 19,2	143 621/ % 11,4
Hizmet	69 089 429/ % 58,1	3 175 663/ % 52,3	442 532/ % 35,3

Kaynak: TÜİK, İl İstatistikleri

gerek 1987 yılı ve gerekse 2000 yılı verilerine göre sanayi sektörünün payının Şanlıurfa ilinden daha yüksek olmasının nedeni, gelişmişlik bakımından bölgenin genel yapısından farklı olarak sanayi sektöründe gelişmiş Gaziantep ilinin bölge kapsamında bulunmasıdır.

Şanlıurfa ilinin sektörel oluşumunun yarısından fazlasının tarım (% 53,1) sektörünün oluşturmasının temelinde iki neden vardır. Birincisi; Şanlıurfa ilinin tarımsal potansiyeli açısından çok zengin olması, ikincisi ise; GAP çerçevesinde tarım sektöründe yapılan yatırımlarının çok büyük bir kısmının mekânsal olarak Şanlıurfa ilinde gerçekleşmiş olmasıdır.

II-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER

Şanlıurfa ili, kır-kent nüfus oranları bakımından Türkiye'deki gelişimin paralelinde bir değişim göstermektedir. İldeki kırsal nüfus oranı, 1955 yılına kadar % 70'in üzerinde bir durum izlerken, 1985 yılında ilk defa kır nüfus % 50'inin altına inerek % 49,5 oranına düşmüştür. Kır nüfusunun oransal düşüşünü, 1990'dan sonra GAP çerçevesinde sulamaya açılan alanların artmasına rağmen durmamıştır. Ancak, GAP'ın olumlu sonuçları nedeniyle, Tablo 2'de de görüldüğü gibi, çalışma alanımızda önemli derecede bir nüfus artışı gerçekleşmiştir. Bu nüfus artışının iki temel nedeni var. "...Güneydoğu Anadolu'da doğum oranlarının yüksekliğinin yanında GAP'ın dışarıya göçü engelleyici olumlu etkileri, özellikle Şanlıurfa ilinde nüfusun artmasına neden olmuştur."⁴ Bu nüfus artışının bir sonucu olarak Şanlıurfa ili, 1927-1990 dönemleri arasında Türkiye nüfusu içindeki oranı % 2'nin altında iken, 2000 nüfus sayımında ise % 2'nin üzerine çıkılarak % 2.11'e ulaşmıştır (Tablo 2).

Şanlıurfa ilinde, GAP Bölgesinde ve Türkiye'de 1980-2000 döneminde kırsal kesimde yıllık nüfus artış hızlarına bakıldığında, özellikle 1990-2000 döneminde Bölgede ve Türkiye'de genel olarak bir azalış eğilimi, Şanlıurfa kırsalında ise bir artış eğilimi görülmektedir (Tablo 3). Şanlıurfa ilinin kırsalındaki bu nüfus artışının temelinde, bu dönem içerisinde gerek kamu tarafından ve gerekse özel sektör tarafından açılan sulama alanlarının artmasına ve dolayısıyla kırsal kesimde iş olanaklarının sınırlı da olsa artmasına bağlanabilir.

⁴ ÖZGÜR, E. M., 2003, "XXI. Yüzyılın Başında Türkiye Nüfusu", A.Ü.Türkiye Coğrafyası Arş ve Uyg. Merk Dergisi, Cilt: 1, Sayı:1, s.47, Ankara.

Tablo 2: Şanlıurfa İlinin Türkiye Nüfusunun İçindeki Oranı (1927-2000)

YIL	TÜRKİYE			ŞANLIURFA					Tür. Nüf. İçindeki Oranı (%)
	Toplam	Kent (%)	Kır (%)	Toplam	Kent	(%)	Kır	(%)	
1927	13648270	24.22	75.78	207487	58817	28,4	148670	71,6	1.52
1935	16158018	23.53	76.47	229614	64721	28,2	164893	71,8	1.42
1940	17820950	24.39	75.61	245398	72352	29,5	173046	70,5	1.37
1945	18790174	24.94	75.06	263855	73803	28,0	190052	72,0	1.40
1950	20947188	25.04	74.96	298394	81856	27,4	216538	72,6	1.42
1955	24064763	28.79	71.21	348199	102450	29,4	245749	70,6	1.44
1960	27754820	31.92	68.08	401919	123916	30,8	278003	69,2	1.44
1965	31391421	34.42	65.58	450798	150383	33,4	300415	66,6	1.43
1970	35605176	38.45	61.55	538131	205524	38,2	332607	61,8	1.51
1975	40347719	41.81	58.19	597277	264119	44,2	333158	55,8	1.48
1980	44736957	43.91	56.09	602736	282419	46,9	320317	53,1	1.34
1985	50664458	53.03	46.97	795034	401450	50,5	393584	49,5	1.56
1990	56473035	59.01	40.99	1001455	551614	55,1	449841	44,9	1.77
2000	67803927	64.90	35.10	1436956	842129	58,6	601293	41,4	2.11

Kaynak: TÜİK.**Tablo 3: Türkiye, GAP Bölgesi ve Şanlıurfa İli Yıllık Nüfus Artış Hızları (%)**

		1980	1990	2000
Türkiye	Kentsel	30,47	43,10	27,04
	Kırsal	13,29	-5,56	3,95
	Toplam	20,65	21,71	18,34
GAP	Kentsel	37,47	57,93	36,98
	Kırsal	7,60	11,95	6,83
	Toplam	20,97	36,22	24,71
Şanlıurfa İli	Kentsel	13,40	63,38	42,02
	Kırsal	-7,86	26,94	28,32
	Toplam	1,82	46,16	36,10

Kaynak: TÜİK

Bir ülkede yaşayan nüfus sayısı kadar, belki de ondan daha fazla, o nüfusun sahip olduğu özellikler büyük değer ifade etmektedir. Nüfusun nerede yaşadığı, cinsiyeti, yaşı, eğitim ve mesleki durumu, gelir düzeyi ve benzeri konular ülkeyi idare edenler kadar, edilenler tarafından da

bilinmesi gereken niteliklerdir.⁵ Tablo 4'te nüfus büyüklükleri, artışı, nüfusun yapısı ve yenilenmesine ilişkin temel demografik veriler verilmiştir. Buna göre, Türkiye geneli değerler ve ortalamalar ile GAP Bölgesi ve Şanlıurfa ili karşılaştırıldığında, göstergeler arasında önemli farklılıklar dikkat çekmektedir. Bölgede, yüksek bebek ölüm hızına rağmen, doğurganlık hızı ve oranındaki yüksek değerlere bağlı nüfus artış hızı ve genç nüfus yapısı Türkiye ortalamalarından ayrılmaktadır. Şanlıurfa ili ise ölüm hızındaki düşük değerlerinin etken olduğu yüksek nüfus artış hızı dışında, bölge ile benzer nüfus yapısına sahiptir (Tablo 4).

Tablo 4: Türkiye, GAP ve Şanlıurfa İli 2000 Yılı Temel Demografik Göstergeleri

	Değişkenler						
	Toplam Nüfus (Bin Kişi)	Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)	Kaba Doğum Hızı (%)	Kaba Ölüm Hızı (%)	Toplam Doğurganlık Hızı (%)	Bebek Ölüm Hızı (%)	Doğuşta Yaşam Beklentisi
Türkiye	67804	18,34	21,5	6,7	2,5	35,3	69,1
GAP	6604	24,71	35,9	6,1	4,2	60,0	63,0
Ş.Urfa	1437	36,10	35,6	4,7	4,9	37,4	69,5

Kaynaklar: TÜİK, 2000 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Nüfusun diğer önemli bir özelliği ise, yaş gruplarına ve eğitim açısından çağ gruplarına göre dağılımıdır. Buna göre 0-14 yaş grubunun toplam nüfusa oranı itibariyle, Türkiye'de % 29, GAP Bölgesi'nde % 41,2 ve Şanlıurfa ilinde ise % 44,8'dir (Tablo 5). Bu durum, Şanlıurfa ilinin kaba doğum hızı ile toplam doğurganlık hızının yüksek olması, kaba ölüm hızı ile bebek ölüm hızının ise GAP Bölgesi'ne nazaran düşük olması ile göç alma bakımından çekici bir merkez olmasının bir sonucudur. Başka bir ifade ile, Şanlıurfa ili gerek GAP Bölgesi'ne göre ve gerekse Türkiye ortalamasına göre yıllık nüfus artış hızı daha yüksektir ve dolayısıyla daha genç bir nüfus kitlesine sahiptir. Bu durumun bir sonucu olarak da, Şanlıurfa ili okul öncesi ve ilköğretim çağ grupları açısından oransal olarak daha yüksektir.

Türkiye nüfus kompozisyonu bakımından genç ve dinamik bir nüfus yapısına sahiptir. Ancak, nüfusun diğer demografik özellikleri

⁵ ÖZGÜR, M., 1998, Türkiye Nüfus Coğrafyası, GMC Basın-Yayın Ltd. Şti., s.59, Ankara.

incelendiğinde, bu durumun görüldüğü kadar iç açıcı olmadığı anlaşılmaktadır.⁶ Bu bağlamda, Şanlıurfa ilinin nüfus özelliklerine bakıldığında, nitelik bakımından yeterli olmadığı ortaya çıkmaktadır. Tablo 5'te de görüldüğü gibi, nüfusun yaklaşık yarısı (% 48,3) bağımlı nüfus konumundadır.

Tablo 5: Nüfusun Üç Yaş Grubu ve Eğitim Çağ Gruplarına Dağılımı

	Nüfusun Üç Ana Yaş Grubu İtibariyle Dağılımı (%)			Nüfusun Eğitim Açısından Çağ Gruplarına Göre Dağılımı (%)			
	0-14	15-64	65+	3-5	6-13	14-16	17-20
Türkiye	29,9	64,5	5,6	5,9	15,9	6,2	8,2
GAP	41,2	54,7	4,1	8,5	20,8	10,8	9,9
Şanlıurfa İli	44,8	51,7	3,5	9,3	21,6	7,6	9,3

Kaynaklar: TÜİK, 2000 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Nitelik bakımından nüfusun diğer önemli bir konusu ise, okuma-yazma oranıdır. Okuma yazma oranı % 67 olan Şanlıurfa'da, insan kaynaklarının gelişimi açısından eğitim düzeyinin düşüklüğü önemli bir sorun oluşturmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak, gelişme sürecinde en çok ihtiyaç duyulan yetişmiş eleman sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu da hızlı bir "gelişme trendi"nde olması gereken Şanlıurfa'yı olumsuz yönde etkilemektedir.

GAP olgusuyla birlikte, Şanlıurfa ve çevresinde genel bir eğilim olarak, aşiret örgütlenmesinin ve toprak ağalığının büyük oranda çözüldüğü ve orta büyüklükte arazi mülkiyetine doğru bir gelişme olduğu gözlenmiştir. Bu ve benzeri dönüşümlerin bölgede çeşitli toplulukların kültürel kökenlerinden bağımsız genel bir eğilim gözlenmiştir.⁷ Bu değişme eğilimine, 1992 yılında kurulan Harran Üniversitesi ve bölgede yapılan diğer sosyal faaliyetler ilin sosyo-ekonomik yapısını olumlu yönde katkı sağlamıştır. GAP'ın gerçekleşme oranı arttıkça, ilin ve bölgenin sosyo-ekonomik yapısı da değişmeye devam edecektir.

⁶ KARADAĞ, A., 1999, "Türkiye'nin Kalkınmasında Bir Güç Kaynağı: Nüfus", Ege Coğrafya Dergisi, Sayı: 9, E.Ü. Edebiyat Fak. Yayını, s.295-304, İzmir.

⁷ GAP-BKİ, 1994, GAP Sulama Sistemlerinin İşletme Bakım ve Yönetim Projesi (Sosyo-ekonomik Çalışmalar), s.13, Ankara.

III-TARIM

Şanlıurfa ilinde “ekili-dikili” arazi miktarı 1.200.573 (toplam ilin % 64,6) hektar kadardır. 2004 yılı verilerine göre, bu ekili-dikili alanların 312.517 (Ekili-dikili alanların % 26) hektarı sulu, 886.807 (% 74) hektarı ise kuru tarım alanı olarak bulunmaktadır. Ekili-dikili alan içerisinde 1.083.5069 (% 90,2) ha “ekili” alan, 117.066,6 ha ise “dikili” alan olarak kullanılmaktadır. Ekili alanların 312.517 (% 28,8) hektarı sulu tarıma açılmıştır. İlde 234.357 (% 12,6) hektar “çayır-mer’a”, 15.707’ü (% 0,8) “orman alanı” ve 407.763,5’i (% 21,9) ise “tarım dışı alan” olarak bulunmaktadır. Burada en belirgin nokta, GAP öncesinde Şanlıurfa ilinde sadece 43.764 ha alanda sulama yapılırken, GAP ile birlikte 2004 yılı verilerin göre 7 kat artarak sulamaya geçen alan miktarı 312.517 ha olmasıdır (Tablo 6). Bu durumun ortaya çıkmasında, GAP çerçevesinde sulama amaçlı projelerinin bir kısmının uygulamaya geçmesinin etkisi vardır. Ancak, şu da belirtilmelidir ki, 2005 yılı verilerine göre tarım sektörüne yönelik sulama projelerinin, GAP çerçevesinde gerçekleşme oranı sadece % 22,9’dur (GAP’ın diğer sektörlerde gerçekleşme oranları enerjide % 81,1, ulaşım ve haberleşmede % 33,7, turizmde % 25,1, diğer kamu hizmetlerinde % 71,4 ve global olarak gerçekleşme oranı ise % 54,1).

Tablo 6: Şanlıurfa İlinde Arazi Kullanılışı (Ha)

Arazi Kullanım Türü	Topraksu (1971)	İl Planlama ve Koordinasyon Müd.(2004)
1.Tarım Alanları	1.116.997	1.200.573
1.1.Ekili kuru alanlar	1.047.590	776.026
1.2.Ekili sulu alanlar	43.764	312.517
1.3.Dikili kuru alanlar		115.818
1.4.Dikili sulu alanlar		1.249
2.Orman Alanı	11.426	15.707
3.Çayır-Mer’a Alanı	742.529	234.357
4.Tarım Dışı Alan		407.764
Toplam	1.870.952	1.858.400

Kaynak: Topraksu-İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü

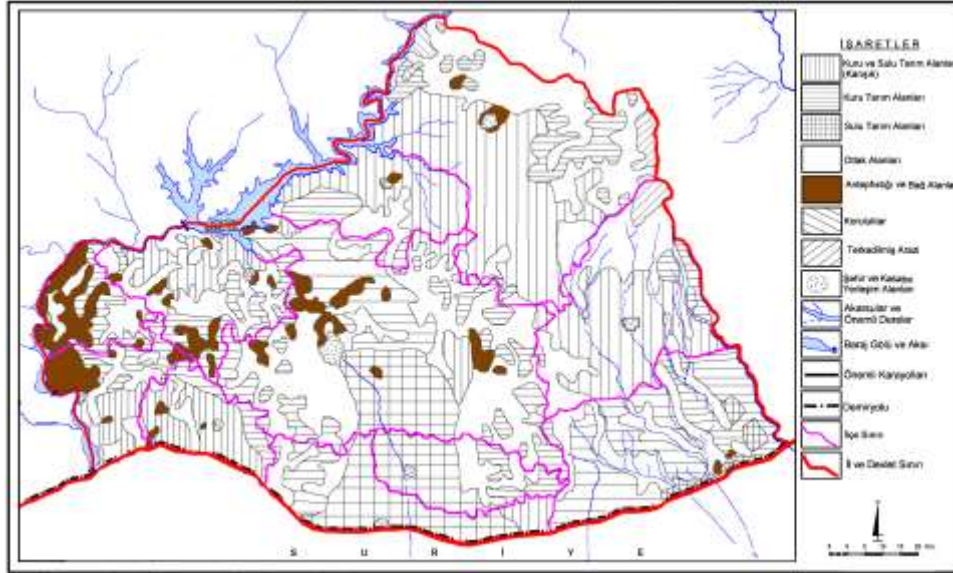
Yapılan araştırmalara göre, Şanlıurfa ilinde ekili-dikili tarım alanı olan 1.200.573 ha’ın 836.000 ha’ı (% 69,6) sulamaya elverişli olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışma alanımızda GAP’ın direkt ve dolaylı etkisi ile, sulama alanları artmış olup, 2004 yılı itibariyle, sulamaya elverişli

ekili-dikili alanların % 36,9'u (308.748 ha) sulamalı tarıma açılmıştır. Bu sulamaların; 171.080 hektarı kamu sulaması ve 141.437 hektarı ise halk sulaması şeklindedir (Tablo 7). Çalışma alanımızda sulamaya açılan alanlarla ilgili olarak, mutlaka büyük bir önemle değinilmesi gereken önemli bir konu da halk sulamalarının gelişim durumudur. Yıllardır geleneksel kuru tarımda umduklarını bulamayan çiftçiler, kamu tarafından sulamaya açılan alanlarda başta pamuk olmak üzere elde edilen yüksek miktardaki artı değerden etkilenmişlerdir. Bu durumda, başta Suruç ilçesindeki çiftçiler olmak üzere yöre çiftçileri, gelecekte sulama olanağına kavuşacak olsalar bile bunu beklemeden, buldukları yörenin su potansiyelinin durumuna göre farklı yöntemler kullanarak kendi imkânları ile tarlalarını sulamaya açmışlardır. Bu bağlamda, bir kısım yöre çiftçisi yeraltı su kaynaklarını değerlendirerek sulama kuyusu; bir kısım yöre çiftçisi de baraj göletlerinde sulama tesisleri kurup sulama olanaklarını yaratmışlardır. Bu durum, bize, yöre çiftçisinin bir an önce sulu tarım yapma arzularının güçlü ve bir anlamda da zemin oluşturulduğunda girişimci olduğunu göstermektedir. Halk sulamaları sonucunda, neredeyse kamu sulama alanları (171.080 ha) kadar bir alan, sulama (141.437 ha) imkânına kavuşmuştur. Halk sulamalarının en yaygın olduğu alanlar Siverek-Viranşehir platosunda (Siverek, Hilvan ve Viranşehir ilçelerinde), Urfa-Bozova Platosunun batısında Bozova ilçesinin kuzeyinde Atatürk barajı göletinin yakın çevresinde, Suruç Ovası'nda, Fırat vadi tabanındaki Mezra ve Altınova vadi tabanı ovalarındaki tarımsal alanlardır (Şekil 3).

Sulama Türü		Sulama Adı	Sulama Alanı(Ha)
Kamu	Baraj Sulamaları*	Şanlıurfa-Harran Ovaları (Kısmi)	120.000
		Hacıhıdır Barajı ve Sulaması	2.080
	Yeraltı Sulamaları*	Akçakale Yeraltı Suları	15.000
		Ceylanpınar Yeraltı Suları	27.000
		Suruç Yeraltı Suları	7.000
Özel	Halk Sulamaları**	İl Genelinde	141.437
Toplam			312.517

Kaynak: *GAP İdaresi-**İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü, 2004.

Çalışma alanımızda, GAP su kaynakları geliştirme programı çerçevesinde sulama amaçlı 10 proje ve bu projelerin sonucunda ise 545561 ha'lık alanın sulanması öngörülmektedir. Şanlıurfa İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü'nün verilerine göre, 2004 yılı sulamaya açılan alanın, kamu sulamaları çerçevesinde sulamaya açılacak alanın yaklaşık 1/3'üne (% 31,4), çalışma alanımızda sulanabilir alanın da 1/5'ine (% 20,5) tekabül etmektedir. Ayrıca, kamu sulamalarının 2/3'ünden (% 70,1) fazlası Harran Ovası'nda yer almaktadır (Şekil 4).

Şekil 4: Şanlıurfa İli Arazi Kullanım Haritası

Sulamaya açılan alan miktarı arttıkça tahıl ürünlerinin üretim alanı daralmakta ve pamuk ekim alanı ve dolayısıyla da üretimi artmaktadır. Pamuk üretim miktarı GAP öncesinde 1980 yılında 7382 ton lif, 1990 yılında 69290 ton lif iken, GAP çerçevesinde sulama alanlarının artmasıyla birlikte, 2000 yılında 254602 ton lif, 2002 yılında ise 252330 ton lif pamuk elde edilmiştir. 2000 yılında Şanlıurfa ili, GAP Bölgesi'nde üretilen lif pamuğun % 79,4'ünü ve 2002 yılında ise % 53,6'sını karşılamıştır (Tablo 8). Bu dönemde (2002 yılı), GAP Bölgesi ise Türkiye lif pamuk üretiminin % 47,7'sini sağlamıştır (Şekil 5). Bu iki

olgu, GAP'ın bölge ve özellikle de Şanlıurfa ilinde tarımın gelişmesinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu göstergeler, GAP Master Planında da öngörüldüğü gibi, GAP'ın ve özellikle Şanlıurfa ilinin Türkiye'nin "Tarım ve tarıma dayalı sanayinin ihracat üssü" olacağına göstergesidir.

Tablo 8: Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Akdeniz, Ege ve Diğer Bölgeler ile Türkiye Lif Pamuk Üretimi (ton)

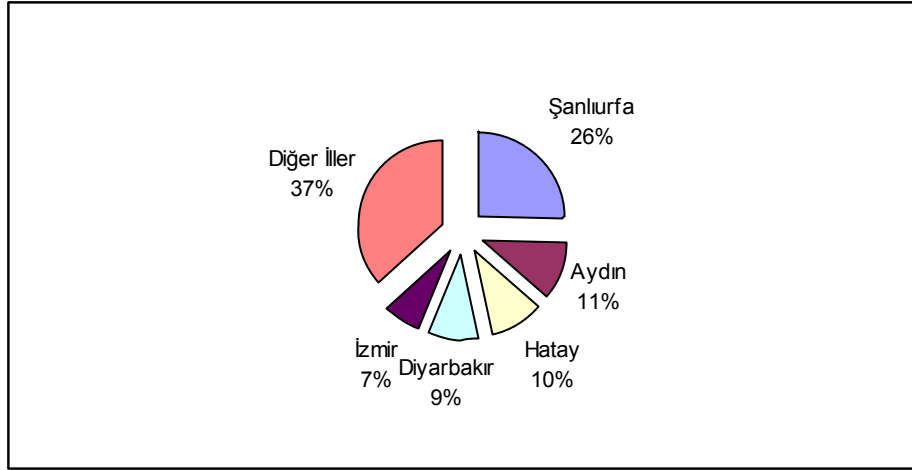
Yıllar	Türkiye Lif Pamuk Üretimi	GAP		Şanlıurfa İlininLif Pamuk Üretimi ve GAP Bölgesi İçindeki Oranı		Şanlıurfa Türkiye Lif Pamuk İçindeki Oranı (%)
		Lif	%	Lif	%	
1980	500.000	23.480	4,7	7387	31,5	1,5
1990	654.600	137.300	21,0	69290	50,5	10,6
2000	774.618	320.554	41,4	254602	79,4	32,6
2002	988120	470966	47,7	252330	53,6	25,5

Kaynak: TÜİK

Şekil 5: GAP Bölgesinde Pamuk Üretiminin İllere Dağılışı

İlde sanayisi için gerekli hammadde ve özellikle zirai ürünlerin bol bulunması, bir sanayi potansiyelinin gelişmesinin zeminini hazırlamaktadır. Şanlıurfa'da tarıma dayalı ve özellikle tekstil sanayisi hızlı gelişmektedir. Çünkü Şanlıurfa ili, 2002 yılında 252.330 ton lif pamuk üretim miktarı ile hem GAP Bölgesi'nde (% 53,4), hem de Türkiye'de (% 26) birinci sırada yer almaktadır (Şekil 6). Gerek istatistikî verilerden gerekse sahada yaptığımız gözlem ve incelemelerde, bugüne kadar GAP süreci ile birlikte Şanlıurfa ilinde sulamanın başlaması ile pamuk, arpa, kimyon ve nohut gibi tarımsal ürünlerin değişik oranlarda önem kazandığı ve kazanmaya devam edeceği gözlenmiştir. Öte yanda, buğday, mercimek, üzüm ve susam gibi ürünlerde ise ekim alanları daralmakta olduğu görülmektedir (Tablo 9). Ayrıca, son yıllarda sulamaya açılan alanlarda mısır, domates, biber, patlıcan, erik, kayısı, dut, badem ve nar gibi ürünlerin ekim/dikim alanlarında da bir artış gözlenmektedir. Dolayısıyla, bölgede sulama alanları artıkaç, tarımsal ürün deseni ve verimlilik düzeyi artacaktır.

Şekil 6: Türkiye'de Pamuk Üretimindeki İlk Beş İlin Oranları (2002)

Tablo 9: GAP Öncesi ve GAP Döneminde Tarımsal Ürünlerin Ekim Alanı (Ha), Üretimi (Ton) ve Verimindeki (Kg/ha) Değişmeler

Ürün Adı	GAP Öncesi (1985)			GAP Dönemi (2003)			Ekim Alanında Değişme miktarı (Ha)
	Ekim Alanı (Ha)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/ha)	Ekim Alanı (Ha)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/ha)	
Buğday	366991	438249	1194	356750	1210400	3393	-10241
Arpa	233080	44778	1687	285355	780055	2733	+52275
Pamuk	30688	39680	1304	175400	631500	3600	+144712
Mercimek	145586	156474	1075	119750	156615	1308	-25836
Kimyon	-	-	-	20657	12582	609	+20657
Üzüm	18972	58738		16077	80072	4980	-2895
Susam	40408	13863	343	10835	4291	396	-29573
Nohut	2699	2699	881	8370	8343	997	+5671

Kaynak: TÜİK.

IV-SANAYİ

Şanlıurfa ilinde cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarında dokumacılık, keçecilik, kürkçülük, dericilik, sarrafçılık, bakırcılık, kazazlık gibi el sanatları mevcuttu. Bu küçük el sanatları, küçük atölyelerde icra edilirdi. Söz konusu dönemde sanayi tesisi denilebilecek herhangi bir sanayi kuruluşu yoktu. Bunlara ilaveten Balıklıgöl suyunun şehir merkezinden geçtiği güzergahlarda sayıları 4-5 civarında olan un değirmenleri vardı. Şanlıurfa'da ilk sanayi tesisi 1940 yıllarında Abamor Un Fabrikası unvanıyla bir un fabrikası kurulmuştur. Buna müteakiben 1967 yılına gelindiğinde un fabrikalarının sayısı 4'e çıkmıştır. Daha sonra 1968-1988 dönemlerinde çeşitli konularda üretim yapan fabrikalarla beraber tesis sayısı 17'ye yükselmiştir.⁸

Şanlıurfa'da sanayinin gelişmesinde asıl etkili olan iki unsur vardır. Birincisi, GAP ile birlikte özellikle sulama alanlarının artması ve dolayısıyla pamuk üretim miktarının artışına paralel olarak çok sayıda çırçır fabrikasının kurulmasıdır. Bu anlamda en önemli gelişme, 1995 yılında Şanlıurfa Tünellerinden Harran Ovası'na suyun verilmesi ile sulu tarıma geçilmiş ve pamuk üretiminde büyük ölçüde artış sağlanmıştır. İkincisi ise pamuk üretimine bağlı olarak çırçır fabrikalarının kurulmasını hızlandıran diğer önemli gelişme ise, 08.06.1992 tarih ve 92/3095 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Şanlıurfa ilinin "Birinci Derecede Öncelikli"

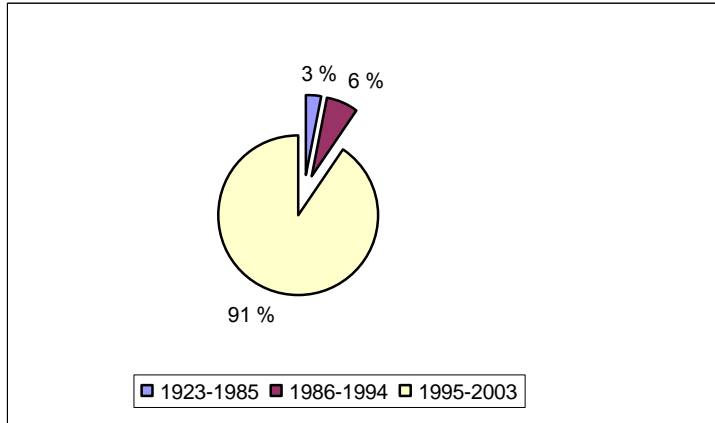
⁸ Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi İl Müdürlüğü, 2005, Brifin Dosyası, s.1, Şanlıurfa.

iller kapsamına alınması ve bu paralelde Organize Sanayi Bölgesinin kurulmasıdır. Bu iki önemli gelişmeye bağlı olarak 1990'lı yılların başından itibaren sanayi yatırımlarına başlanılmıştır. Söz konusu dönemde, ekonomik durumu iyi olan özellikle Suruçlu pamuk çiftçi ve tüccarlardan, tarımsal ürünleri iyi değerlendirerek tarımdan elde edilen gelirin sanayi sektörüne kanalize edilme fikri gelişmiştir.

Şanlıurfa'da sanayi işletmelerinin 1990'lı yıllardan itibaren kurulması ve kuruluş sayılarının giderek artış göstermesinde, Karlı şöyle ifade etmektedir: Bölge illerinin genellikle "Kalkınmada Birinci Derecede Öncelikli İl" olması, sanayi alt yapı yatırımlarına hız verilmesi ve "Organize Sanayi Bölgelerinin" kurulması, sulama projelerinin kademeli olarak devreye girmesi sanayi işletmelerine hammadde olarak akması ve tarım sektörünün tarımsal sanayi mamullerini daha fazla talep etmesi önemli rol oynamıştır.⁹

GAP Bölgesi'nin sulu tarıma açılması sonucunda özellikle pamuk ekim alanları ve dolayısıyla üretiminin artması ile beraber sanayide önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Şanlıurfa ilindeki mevcut sanayi tesislerinin çok büyük bir kısmı GAP dönemine tekabül etmektedir. Nitekim, GAP süreci ile birlikte Şanlıurfa ilinde üretilen tarımsal hammaddelere bağlı olarak kurulan sanayi tesislerinin % 91'i 1995'ten sonra kurulmuştur (Şekil 7). Bu da GAP'ın Şanlıurfa ili için önemini

ortaya koymaktadır.

Şekil 7: Şanlıurfa İlinde Dönemler İtibariyle Sanayi Kuruluşlarının Dağılımı

⁹ Karlı, B., 2004, GAP Bölgesinde Üniversite ile Tarıma Dayalı Sanayi İşletmeleri Arasındaki İşbirliği ve İlişki Düzeyinin Belirlenmesi ve Geliştirilmesi, Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, s.9, Şanlıurfa.

Küçük imalat işletmeleri, gerek sayıları, gerek sanayi üretimindeki payları ve milli gelire katkıları bakımından ülke ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. Ülkemizde KOBİ'ler tüm işletmelerin % 99,8'ini ve toplam istihdamın da % 76,7'sini oluşturmaktadır. KOBİ yatırımlarının, toplam yatırımlar içindeki payı % 38'e ulaşmakta ve toplam katma değer % 26,5'i yine işletmelerce yaratılmaktadır. KOBİ'lerin toplam ihracat içindeki payı, yaklaşık % 10'dur.¹⁰

İşletmelerin büyüklükleri, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) son KOBİ tanımına göre, 1-9 arası kişi çalıştıran işletmeler çok küçük işletme; 10-49 arası kişi çalıştıran işletmeler küçük işletmeler; 50-99 kişi çalıştıran işletmeler orta ölçekli işletme; 100'den daha çok kişi çalıştıran işletmeler ise büyük işletme olarak tanımlanmıştır.¹¹ Bu dörtlü sınıflandırma dikkate alındığında, Şanlıurfa ilindeki işletmelerin % 46,8'i çok küçük işletme, % 50'si küçük işletme, % 2,4'ü ise orta işletme konumundadır. İlde büyük ölçekli işletmelerin oranı ise sadece % 0,8'dir (Tablo 10).

Tablo 10: Şanlıurfa İlinde Sanayi Tesislerinin İstihdama Göre Ölçek Büyüklükleri ve Oranı (%)

Sektör	Toplam				Toplam
	Çok Küçük Ölçekli (1-9)	Küçük Ölçekli (10-49)	Orta Ölçekli (50-99)	Büyük Ölçekli (100 - +)	
Gıda	45	34	-	1	79
Tekstil	55	64	4	2	119
Metal ve Makina	11	17	1		29
Maden, Taş ve Toprak	3	3	1		7
Diğeri	3	7	-		10
Toplam	117	125	6	2	250
Oranı (%)	46,8	50,0	2,4	0,8	100,0

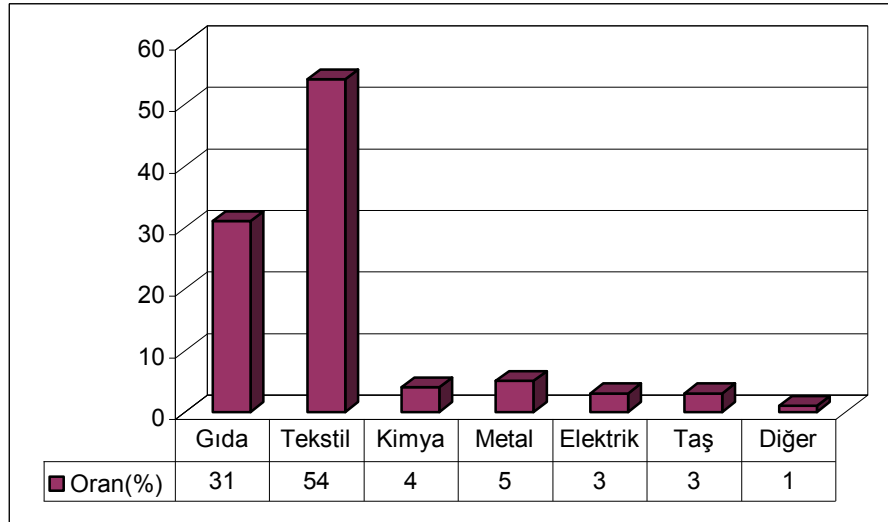
Kaynak: Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası, Eylül 2004.

¹⁰ DPT, 2003, Ön Ulusal Kalkınma Planı (2004-2006), s.21, Ankara.

¹¹ DİE, 1997, İmalat Sanayinde Küçük ve Orta Ölçekli İşyerleri: Sorunlar, Çözümler, Öneriler, s.15, Ankara.

Ülkemizde ekonomik kalkınmanın tüm bölgelere dengeli dağılımı ve bölgeler arasındaki sosyal, ekonomik ve tabii dengesizlikleri dikkate alarak sanayileşmenin sağlanmasında organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi siteleri kurulması ulusal politika olarak planlı dönem boyunca uygulanmıştır. Bu politika GAP bölgesel kalkınma hedef ve stratejileri içinde de benimsenmiş ve Master Plan'ın ortaya koyduğu "Bölge Sanayileşme Stratejileri" içinde etkili bir araç olarak kullanılmış, mekânsal strateji ile birleştirilerek öncelikle O.S.B. alanları tesis edilecek yerleşmeler belirlenmiştir.¹²

Şanlıurfa ilinde imalat sanayi içerisinde en fazla gelişmiş olan sektörler incelendiğinde, tarıma dayalı tekstil (% 54) ve gıda (% 31) sektörleri ilk iki sırayı almaktadır. Böylece, Şanlıurfa ilinde mevcut sanayi tesisleri içerisinde tarıma dayalı imalat sanayinin oranı % 85'dir (Şekil 8). Bu durum, Şanlıurfa ilinin zengin tarımsal potansiyelini ortaya koymaktadır.

Şekil 8: Şanlıurfa İlinde İmalat Sanayinin Sektörlere Dağılımı

İmalat sanayinin GAP Bölgesi'ndeki dağılışı incelendiğinde; tekstil sanayi tesislerinin % 18,3'i, gıda sanayi tesislerinin % 25,'i, makine sanayi

¹² GAP-BKİ, 1999, Güneydoğu Anadolu Projesi ve Sanayi, s.25, Ankara.

tesislerinin % 15,7'si ve petrol-kimya sanayi tesislerinin ise % 12,6'sı Şanlıurfa'da yer almaktadır. GAP Bölgesi'ndeki toplam imalat sanayi sektörleri arasında Gaziantep ili % 52,6 ile birinci sırada yer alırken, Şanlıurfa ili ise % 18,2 ile ikinci sırada yer almaktadır (Tablo 11).

Tablo 11: GAP Bölgesi'nde İllere ve Sektörlere Göre İmalat Sanayi İşyeri Sayısı (2004)

İl Adı	Sektörler												Toplam	
	Gıda		Tekstil		Petrol Kimya		Taş-Toprak		Makine		Orman		sayı	%
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%		
A.yaman	33	9,0	47	6,0	6	3,8	6	4,9	6	5,0	1	2,8	99	6,2
Batman	11	3,0	15	1,9	8	5,0	10	8,2	11	9,1	1	2,8	56	3,5
D.bakır	37	10,1	58	7,4	33	20,8	60	49,2	18	14,9	11	30,6	220	13,8
G.antep	161	43,8	509	64,6	79	49,7	18	14,8	61	50,4	21	58,3	839	52,6
Kilis	14	3,8	2	0,3	3	1,9	2	1,6	1	0,8	-	-	22	1,4
Mardin	21	5,7	9	1,1	10	6,3	5	4,1	3	2,5	1	2,8	49	3,1
Siirt	4	1,1	2	0,3	3	1,9	-	-	2	1,7	1	2,8	12	0,6
Ş.urfa	92	25,0	144	18,3	20	12,6	15	12,3	19	15,7	-	-	290	18,2
Şırnak	2	0,5	2	0,3	-	-	3	2,5	-	-	-	-	7	0,4
Toplam	368	23,1	788	49,4	159	10,0	122	7,7	121	7,6	36	2,3	1594	100,0

Kaynak: <http://www.gap.gov.tr> *

*10 ve üzeri çalışan işyerleri esas alınmıştır.

Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası'nın verilerine göre, 2004 yılı itibariyle, hammaddesi buğday ve mercimek olan mevcut sanayi kuruluşlarının yaklaşık yıllık teorik kapasiteleri oldukça yüksek olup, 1.210.072 tondur (Tablo 12). Aynı dönemde, üretilen buğday ve mercimek üretim miktarına çok yakındır. Ancak, söz konusu gıda sanayisinde kapasite kullanım oranları (KKO) belli olmamakla birlikte, üretilen buğday ve mercimeğin yaklaşık % 40-50'si imalat sanayisinde değerlendirilebilmektedir. GAP İdaresinin yaptığı bir çalışmada, üretilen pamuğun % 48'i Şanlıurfa ilinde çırçırılmaktadır.¹³ Diğer pamuk miktarı ise, kütlü pamuk olarak il dışına çıkmaktadır.

¹³ GAP-BKİ, 1997, Sanayileşme Stratejisi, s.28, Ankara.

Tablo 12: Şanlıurfa İlinde Gıda İmalat Sanayisi İçerisinde Direk veya Dolaylı Hammaddesi Tarımsal Ürünler Olan Sanayi Kuruluşları

Tarımsal Hammadde Ürün Adı	Üretilen Ürünler	Kuruluş Sayısı*	Teorik Kapasiteleri	Birimi
Buğday ve Mercimek	Un, Bulgur, Kepek ve Mercimek	25	1.210.072	Ton/Yıl
Biber (İsot)	Pul Biber	3	284	Ton/Yıl
Pamuk Çiğit, Ayçiçek	Ham Pamuk Yağı, Küspe, Rafine Yağ	20	749762	Ton/Yıl
Arpa	Hayvan Yemi	3	84960	Ton/Yıl
Buğday, Mısır, Fıstık, Üzüm, Susam vb. bitkiler	Muhtelif Gıda(Pekmez, reçel, lokum, helva, tahin, meyve özü, küp şeker vb.)	6	17209	Ton/Yıl
Pamuk	Lif pamuk, çiğit	103	584245	Ton/Yıl
Lif Pamuk	İplik ve Dokuma	14	15341169	Kg./Yıl
Dokunmuş Kumaş	Hazır Giyim ve Ev Tekstili	7	7542144	Adet/Yıl
Bitki ve Hayvan	Hazır Yemek	6	3096875	Adet/Yıl
Üzüm	Suma	1	3405000	Lt./Yıl
Toplam		185		

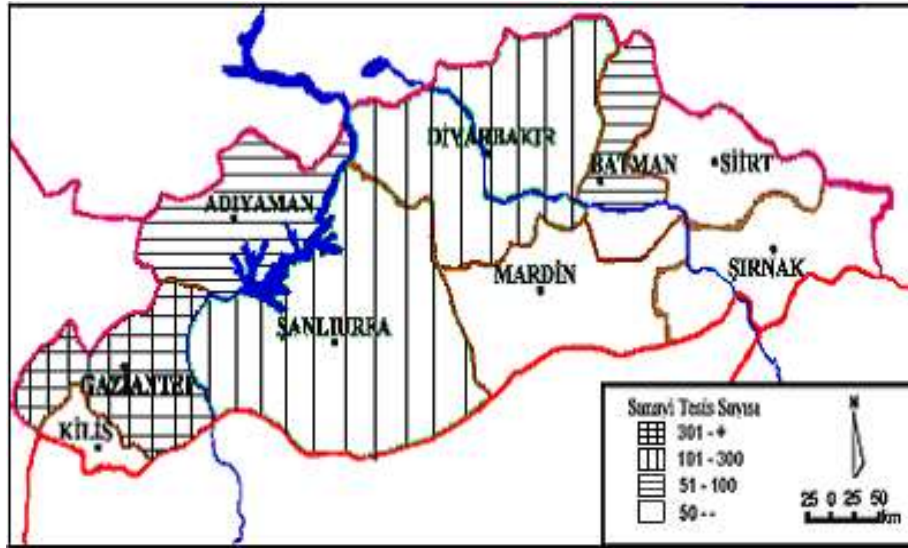
Kaynak: Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası, 2003.

*Bu tablodaki sanayi kuruluş sayısı, sadece Kapasite Kullanım Oranlarını belirten kuruluşları kapsamaktadır.

Şanlıurfa'da I. Organize Sanayi Bölgesindeki sanayi tesislerinde üretilenler, yerel, ulusal ve uluslar arası pazarlarda müşteri bulmaktadır. Konfeksiyon sanayi tesislerinin büyük bir kısmı fason üretim şeklinde çalışmaktadır. Dolayısıyla üretilenlerin % 70'i Avrupa ve Amerika ülkelerine ihraç edilmektedir. Tekstilin diğer bir bölümü olan iplikte üretilenlerin % 20'si yurtiçi (İzmir, Bursa, Kahramanmaraş, Adana, İstanbul, Denizli gibi illere) % 80'i ise Avrupa ülkelerine (Fransa, İngiltere ve İtalya) ihraç edilmektedir. Şanlıurfa I. Organize Sanayi faaliyet gösteren gıda üretim tesislerinde bulgur, un, nötr ve rafine yağ, tahin-helva-şekerleme üretilmektedir. Üretilen gıda ürünleri yurtiçi genelinde tüketilmektedir. I. Organize Sanayi Bölgesinde faaliyet gösteren diğer sanayi dallarında ise sulama boruları, güneş enerjisi, tarım aletleri, elektrikli ev eşyaları, spiral boru, sera malzemeleri, trafo üretimi,

zira ilaç ve ambalaj malzemeleri üretilmektedir. Bu ürünler de hem yurtiçi hem de yurtdışında satılmaktadır.

Ekonomik faaliyetlerin farklı mekânlarda yığılması, yoğunlaşması ve yayılması, ekonomik unsurların birbirleriyle karşılıklı fonksiyonel ilişkilerin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Böylece, ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı ana mekânlar oluşmakta ve bu ana mekânlar her türlü ekonomik faaliyeti kendine çeken birer merkez konumuna ulaşmaktadırlar. Türkiye’de ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı en önemli merkez İstanbul’dur. Ekonomik kademelenme açısından diğer alt merkezler ise, İzmir, Ankara, Bursa ve Adana’dır. Söz konusu merkezlerin ekonomik avantajları nedeniyle, günümüzde İstanbul alansal olarak genişleyerek doğuda İzmit kenti ile bütünleşmiştir. Aynı bütünleşme İzmir ile Manisa, Adana ile Mersin arasında da ortaya çıkmıştır.¹⁴ Bu bağlamda Gaziantep ile Şanlıurfa birbirini destekleyen ve tamamlayan bir sanayi alanı haline getirilebilir. Zaten GAP Bölgesinde birinci derecede gelişme alanı, “Kırık Gelişme Aksı” olarak nitelendirilen Gaziantep-Şanlıurfa-Diyarbakır’ı kapsayan alandır (Şekil 9).

Şekil 9: GAP Bölgesi'nde Sanayi Tesislerinin İllere Dağılışı

Kaynak: GAP İdaresi, 2004.

¹⁴ MUTLUER, M., 1997, Gelişimi, Yapısı ve Sorunlarıyla Denizli Sanayi, Denizli Sanayi Odası Yayınları, Ege Üniv. Basımevi, s.1, İzmir.

SONUÇ

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP); Bölgenin sosyo-ekonomik düzeyini yükseltmek, bölgeler arası dengesizliği gidermek ve Türkiye ekonomisine katkılarıyla ulusal kalkınmayı hızlandırmak amacıyla ortaya çıkmıştır. GAP'ın tam anlamıyla faaliyete geçmesi halinde, tüm proje içerisinde sulanacak alanların % 25'i ile üretilecek enerjinin % 50'si Şanlıurfa'da bulunmaktadır. Bu yüzden Şanlıurfa, GAP içerisinde merkezi bir konuma sahiptir.

GAP olgusunun ortaya çıkmasıyla, özellikle 1990'lı yıllarda, Şanlıurfa ilinde sektörel yapısında ekonomik alanda değişimler başlamış ve bu değişim devam etmektedir. Tarımsal alanda görülen değişme ve gelişmelerin paralelinde diğer sektörlerde de bu süreç gözlenmektedir. Sektörel yapı itibariyle, il ekonomisinin yarısından fazlası tarım sektörüne (% 53,1) dayalıdır. Bu da, ilin GAP Bölgesi içerisinde tarımsal potansiyelinin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

Şanlıurfa'da sanayisi için gerekli hammadde ve zirai ürünlerin bol bulunması, büyük bir sanayi potansiyelinin gelişmesinin zeminini hazırlamaktadır. Şanlıurfa'da tarıma dayalı ve özellikle tekstil sanayisi hızlı gelişmektedir. Çünkü GAP Bölgesinde üretilen pamuğun % 53,6'sı Şanlıurfa'da üretilmektedir. Yine sanayi sektöründe çalıştırılmak üzere, nicel anlamda, yörede büyük bir nüfus potansiyeli mevcuttur.

Bölge (dolayısıyla Şanlıurfa ili), kendine özgü konumu itibariyle üretilen ürünlerle Ortadoğu'da yeni bir pazar alanı olma özelliğine sahiptir. Devlet, bölge/il çiftçilerini pamukla birlikte Ortadoğu ve Avrupa Birliği'ne pazarlayacak yeni ürünlere yöneltilmeli ve ihracat imkânlarını sağlamalıdır.

GAP'ın tamamlanma oranı artıkça, başta tarım olmak üzere sanayi ve hizmet sektörleri gelişecektir. Dolayısıyla, Şanlıurfa ilinde ve GAP Bölgesinde sosyal yapının gelişebilmesi için öncelikle, GAP çerçevesinde tarım, sanayi ve hizmet sektörlerine yönelik altyapı projeleri tamamlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- BENEK, S., -(2003), “GAP Bölgesi’nde Tekstil Sanayinin Dağılışı ve Bölge Açısından Önemi” III. GAP ve Sanayi Kongresi, 18-19 Ekim 2003, Diyarbakır.
- BENEK, S., (2006), “GAP Bölgesinin Türkiye’de Bölgeler Arası Gelişme Bakımından Analizi”, IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu , 25-26 Mayıs 2006, Ankara.
- Birinci Coğrafya Kongresi, (1941), Raporlar, Müzakereler, Kararlar, İstanbul.
- DİE, (1997), İmalat Sanayinde Küçük ve Orta Ölçekli İşyerleri: Sorunlar, Çözümler, Öneriler, Ankara.
- DPT, (2003), Ön Ulusal Kalkınma Planı (2004-2006), Ankara
- GAP-BKİ, (1994), GAP Sulama Sistemlerinin İşletme Bakım ve Yönetim Projesi (Sosyo-ekonomik Çalışmalar), Ankara.
- GAP-BKİ, (1994), GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması (Özet), Ankara.
- GAP-BKİ, (1997), Sanayileşme Stratejisi, Ankara.
- GAP-BKİ, (1999), 1998 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.
- GAP-BKİ, (1999), Güneydoğu Anadolu Projesi ve Sanayi, Ankara.
- KARADAĞ, A., (1999), “Türkiye’nin Kalkınmasında Bir Güç Kaynağı: Nüfus”, Ege Coğrafya Dergisi, Sayı: 9, E.Ü. Edebiyat Fak. Yayını, İzmir.
- KARLI, B., (2004), GAP Bölgesinde Üniversite ile Tarıma Dayalı Sanayi İşletmeleri Arasındaki İşbirliği ve İlişki Düzeyinin Belirlenmesi ve Geliştirilmesi, Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Şanlıurfa.
- MUTLUER, M., (1995), Gelişimi, Yapısı ve Sorunlarıyla Denizli Sanayi, Denizli Sanayi Odası Yayınları, Ege Üniv. Basımevi, İzmir.
- Şanlıurfa İl Planlama ve Koordinatörlük Müdürlüğü (2003), İl Gelişim Planı (Yayınlanmamış), Şanlıurfa.
- ÖZGÜR, M., (1998), Türkiye Nüfus Coğrafyası, GMC Basın-Yayın Ltd. Şti., Ankara.
- Ticaret ve Sanayi İl Müdürlüğü, (2005), Brifing Dosyası, Şanlıurfa. <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Frames/fr2.html>, son erişim tarihi,09.02.06.